

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

GLOBALIZACIJA I IZOLACIONIZAM

BEOGRAD, 2017

Uređivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Zoran Lutovac
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

**Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva,
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd**

Tiraž:

200 primeraka

ISBN: 978-86-7093-170-1

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

316.32(082)
316.42(082)

GLOBALIZACIJA i izolacionizam / [uređivački odbor
Veselin Vukotić ...[et al.]]. - Beograd : Centar za ekonomska
istraživanja Instituta društvenih nauka, 2017 (Beograd : RIC
grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). -
454 str. ; 25 cm

"Zbornik radova 'Globalizacija i izolacionizam' je dvadeset
sedmi u dugoj tradiciji održavanja naučnih skupova i
izdavanja zbornika radova koje organizuje Centar za
istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu."

-- Predgovor. - Tiraž 200. - Str. 7: Predgovor / Danilo
Šuković. -

Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija
uz svaki rad.

- Abstracts.

ISBN 978-86-7093-170-1

a) Глобализација - Зборници b) Друштвене промене -
Зборници
COBISS.SR-ID 234512396

© 2017. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

EVROPSKA UNIJA I PROCESI GLOBALIZACIJE I BALKANIZACIJE

Apstrakt

U radu se istražuju odnosi između globalizacije, Evropske unije (EU) i balkanizacije. Globalizacija je višedimenzionalan proces i njegovo pojašnjenje i razumevanje zahteva interdisciplinarn pristup. Tumačenja uzroka, glavnih subjekata, dinamike, aspekata i najvažnijih posledica su različita. Na jednoj strani su autori koji u globalizaciji vide neumitan proces, sa pretežno pozitivnim posledicama po ekonomski, politički, kulturni i uopšte društveni razvoj. Na drugoj strani su istraživači koji globalizaciju smatraju pretežno negativnim procesom, koji doprinosi rastu ekonomskih i društvenih nejednakosti, siromaštvu, političkoj nestabilnosti i sve učestalijim lokalnim i regionalnim sukobima i ratovima. Glavna hipoteza rada je: EU je nastala u procesima globalizacije. U sadašnjoj fazi razvoja, EU se opire daljoj globalizaciji, bilo kroz zatvaranje sopstvenog tržišta ili suprotavljanje migracijama (kao posledicama globalizacije). Proces i balkanizacije su prirodna posledica funkcionisanja EU kao "nedovršene federacije" i snažna prepreka njenog opstanka u sadašnjem obliku. U prvom delu rada izlaže se suština neoliberalne globalizacije i njen značaj za nastanak i širenje Evropske unije. U drugom se analiziraju neke od sistemskih protivrečnosti EU, koji ometaju njenu dublju integraciju (ekonomsku, političku, bezbednosnu). Na kraju su ukratko pojašnjavaju i procesi balkanizacije ove regionalne zajednice. Oni su suprotni i evropskim integracijama i globalizaciji.

Ključne reči: EU, globalizacija, balkanizacija, seperatizam, sukobi

THE EUROPEAN UNION AND GLOBALIZATION PROCESSES AND BALKANIZATION

Abstract

This paper examines the relationship between globalization, the European Union (EU) and Balkanization. Globalization is a complex process and its clarification and understanding requires an interdisciplinary approach. Interpretations of the causes, the main subjects, dynamics, and the most important aspects of the result are different. On one side are the authors who see globalization as an inevitable process, with predominantly positive effects on the economic, political, cultural and social development in general. On the other hand are researchers who believe that globalization is largely negative process, which contributes to the growth of economic and social inequality, poverty, political instability and more frequent local and regional conflicts and wars. The main hypothesis of this paper is: The EU has made in the process of globalization. At the present stage of development the EU resists further globalization, either through closure their own markets or opposition migration (such as the effects of globalization). Balkanization processes are a natural consequence of the functioning of the EU as an "unfinished Federation" and a strong obstacle to its survival in its current form. In the first part of the paper presents the essence of neo-liberal globalization and its importance for the development and expansion of

¹ naučni saradnik u Institutu društvenih nauka u Beogradu. Tekst je rezultat rada na projektu "Strukturne društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije" (broj 179039) 2011-2014, koji finansira Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije,

the European union. In the second part is analyze some of the systemic contradictions of the EU, which hinder its deeper integration (economic, political, security). At the end, author briefly explains the process of Balkanization of this regional community. They are contrary to the Europea integration and globalization.

Key words: *European union, globalization, Balkanization, seperatizam, conflicts*

UVOD

Tumačenja odnosa globalizacije, Evropske unije i globalizacije su raznovrsna i najvećim delom zavise od teorijskog pristupa i određenja suštine sadržaja pomenih procesa. Oni su često idološki i interesno obojeni, u tolikoj meri da ne postoje opštije klasifikacije ili saglasnost oko suštine ovih pojava. Na jednoj strani su oni autori koji naglašavaju nužnost globalizacije u svim sferama društva, a na drugoj, su njeni kritičari². Predmet njihove kritike najčešće su negativne posledice globalizacije za opstanak nacionalnih kultura, identiteta, ekonomija i država. Prvi u globalizaciji vide konačno rešenje za ekonomski prosperitet pojedinaca i društva, a drugi ukazuju na rast nejednakosti, porast siromaštva, sukoba i dezintegracija kolektivnih identiteta i nacionalnih država. Suprotstavljena su i shvatanja suštine nastajanja i opstanka starih i novih regionalnih zajednica. Tipičan primer za to je Evropska unija, koja je i sama proizvod globalizacije. Na njenom primeru se, a to je predmet ovoga rada, može ukazati na sve zamke i protivrečnosti procesa (dez)integracije na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Polazna pretpostavka je: EU je proizvod globalizacije, i to neoliberalne globalizacije, koja se opire daljoj globalizaciji. Zahvaćena je i procesima balkanizacije, kojima je i sama doprinela. To se nastoji dokazati analizom sistemskih protivrečnosti EU, dodatno produbljenom migrantskom krizom i separističkim pokretima u njenim državama članicama.

GLOBALIZACIJA, NACIONALNA DRŽAVA I REGIONALNE INTEGRACIJE

Globalizacija je složen, sveobuhvatan, istorijski proces povezivanja nacionalnih ekonomija, kultura, društava i pojedinaca. Istorijski je determinisan interesima dominantne klase u kapitalizmu, a omogućen i ubrzan novim komunikacijama i informatičkim tehnologijama.³ Prema oceni većine istraživača globalizacija je dugotrajan proces, čije vreme i dinamiku nastanka oni različito određuju. Ima autora koji njen početke vezuju za pojavu nastajanja velikih kolonijalnih imperija, ali i drugih koji naglasak stavljaju na ubrzanje sličnih procesa od početka 80-ih prošlog veka.

Razlikovanje pojma globalizacije od njenih posebnih oblika, kao što je neoliberalna globalizacija kapitalizma, navodi na zaključak da one nemaju iste društvene aktore, dinamiku i posledice. Štaviše, korišćenje pojma globalizam služi da se napravi razlika između globalizacije kao procesa i ideologije neoliberalnog kapitalizma kao takvog. U oba slučaja dešavaju se snažni procesi koji ugrožavaju opstanak nacionalnih država i kultura. Toj dinmici doprinose kako sredstva komunikacija i informisanja, tako i međunarodna trgovina, regionalne i nadnacionalne institucije, posebno multinacionalne korporacije (MNC). Na jednoj strani teku procesi

² Više u pristupima i teorijama globalizacije u V. Vuletić (priredio), *Globalizacija-mit ili stvarnost*: sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003

³ E. Gidens globalizaciju određuje sledećim rečima: "Globalizacija se odnosi na skup promena. Mnoge od ovih promena su pre društvene, kulturne, političke nego čisto ekonomske i jedan od glavnih pokretača, uz globalno tržište, jeste nešto odvojivo od njega, a to je revolucija u komunikacijama". E. Gidens, „Svet koji nam izmiče: prvo predavanje“, u V. Vuletić, isto, str. 147 i 148.

integracija, a na drugoj dezintegracija i nestajanja čitavih zajednica, kultura i država. Načini i sredstva za postizanje toga su raznovrsna, od kulturnih uticaja putem masovnih medija, ekonomske saradnje, do sve češćih etničkih, religijskih sukoba i „humanitarnih“ intervencija i ratova. Sve to prisutno je i u EU, ali i u njenom okruženju.

Najvažniji subjekti globalizacije su najmoćnije države kapitalističkog centra, multinacionalne korporacije, međunarodne institucije (Svetska banka, STO, MMF) i regionalne vojne, političke i ekonomske zajednice. Moć svake od njih je različita i svaka ima svoje mesto u strukturi globalne moći u svetu. Ta moć je, posebno geopolitička, posle 90-ih godina 20. veka značajno izmenjena, tako da se umesto unipolarnog sveta pojavljuje višepolarni. Sve to u značajnoj meri utiče i na (ne)stabilnost država i regiona, pa i Evropske unije (EU). Ona je u vremenu aktuelne migrantske krize još više došla do izražaja.

Globalizacija sama po sebi ruši barijere, od carinskih do državnih, a sve u cilju lakšeg kretanja kapitala i roba, a stvaranja profita. To je logika savremenog kapitalizma, koja se samo na drugačiji način realizuje u sadašnjim uslovima. Nacionalno tržište i država su odavno postali preuski za kapital. Nove tehnologije i komunikacije su mu omogućile brzo selenje po svetu, proizvodnju i razmenu roba i usluga tokom 24 sata, u svim uslovima i gotovo svim područjima sveta. Traga se za većim i jeftinijim izvorima sirovina, radne snage, nižim porezima, a sigurnim tržištima i višim profitnim stopama. Tom cilju je skoro sve podređeno, a snažno pomognuto od strane države i širih regionalnih zajednica. Najveću štetu nanose zemljama i društvima u koje se seli kapital, prljave tehnologije i indutrije, iscrpljuju prirodna bogatstva, eksploatiše radna snaga i dugoročno stvaraju zone dubokog siromaštva stanovništva. Prema shvatanju I. Volderstina nastaju društva kapitalističkog centra i polu/periferije.⁴ Ova druga su, po pravilu, žrtve globalizacije, osuđene na proizvodnju sirovina, ekonomsko i društveno nazadovanje. Štaviše, deindustrijalizacija razvijenih zemalja, uz rast sektora usluga, doprinosi selektivnoj industrijalizaciji zemalja u koje se njihove industrije sele. Za tako nešto traže se (i dobijaju) posebne pogodnosti i povlastice od država polu/periferije. Među njima ističu se sledeće: direktne subvencije, oslobođanja od raznih vrsta poreza, niske cene radne snage, sirovina i odsustvo sindikalne i radnopravne zaštite radnika. Sve to je olakšano nastajanjem „kompradorskih“ elita, preko kojih strani investitori realizuju svoje interese.⁵ Njihova uloga i interesi su sličniji interesima stranih poslodavaca, nego domaćeg stanovništva i radništva. U ime profita i globalne kulture takve elite lako odbacuju vrednosti, običaje i zakone sopstvenog društva.

Globalizacija podrazumeva brzu komunikaciju i razmenu informacija. Za to joj je nužna jezička i kulturna unifikacija, koja je značajno ubrzana i postignuta korišćenjem modernih informatičkih tehnologija. Ona sama po sebi potiskuje nacionalne kulture, unosi u njih nove vrednosti i principe, koje ih na svoj način dezintegrišu. Otpor tim procesima je slab i sporadičan, a često od strane „kolonizatora“ kvalifikovan kao arhaičan i necivilizovan. Kako se globalizacija nameće iz najrazvijenih kapitalističkih zemalja to se ona s pravom doživljava i kao „vesternizacija“ i/ili „amerikanizacija“. Postoje retki primeri uspešnog ekonomskog razvoja država koja su nastala na sasvim drugačijim vrednostima i religijskim ubeđenjima nego što ih nameće dominantna neoliberalna globalizacija kapitalizma (Kina, Južna Koreja, Singapur i dr.).

⁴ I. Valerštajn, Posle liberalizma, Službeni list, Beograd, 2005

⁵ Prema S. Antoniću termin „kompradori“ se najpre odnosi na posrednike koji su u 19. veku pomagali kolonizatorima Kine da osvajaju i eksploatišu tržište. Danas postoji kompradorska buržoazija: „...koja pomaže kolonizatoru i živi od prodaje domaćih resursa strancima, ili od prodaje strane robe na domaćem tržištu“. S. Antonić, Loša beskonačnost. Prilozi sociologiji srpskog društva, JP Službeni glasnik; Dosije studio, Beograd, 2012, str. 57.

Globalizacija koja dominira u svetu podrazumeva sveopštu deregulaciju, privatizaciju i liberalizaciju. Ona znači obaveze za društva kojima se nameće, a koje su strogo nametnute i kontrolisane od međunarodnih finansijskih i političkih institucija. Naglo otvaranje tržišta i privreda, praćeno smanjenjem stopa carine i poreza, deluje privlačno za strani kapital, a pogubno na nacionalnu ekonomiju. Štaviše, privreda je podređena pravilima koje donose strani finansijski centri i investitori. To onemogućava nacionalnu državu da vodi samostalnu politiku privrednog razvoja. Insistiranje na stabilizaciji domaće valute oduzima državi monetarni suverenitet. Ona ne može da kreira sopstvenu monetarnu politiku, pa je u uslovima krize dodatno zavisna od stranih faktora. Deregulacija znači i odustajanje od sopstvenih socijalnih politika, radnog zakonodavstva i nesmetan ulazak stranog kapitala u sve oblasti društva. Insistira se na stvaranju „povoljne poslovne klime“, koja u suštini olakšava odlazak kapitala iz zemlje, a privlačenje „vrućeg“ i kapitala sumnjivog porekla. To je u zemljama u tranziciji posebno omogućeno nametnutim konceptom privatizacije i ekonomskih reformi. U procesima globalizacije neke od najvažnijih državnih funkcija se prenose na nadnacionalni nivo, bilo to regionalne organizacije ili samo najmoćnije finansijske institucije. Istu politiku zemlje kapitalističkog centra primenjuju i u uslovima svetske krize. Na taj način troškove saniranja bankarskog i finansijskog sektora, koji su u epicentru krize kapitalizma kao sistema, prebacuju na niže i nemoćnije klase i slojeve u sopstvenoj državi i u svetu. Što je društvo manje razvijeno, a bogatije strateškim sirovinama, to su načini njegove eksploatacije i porobljavanja češći i žešći. Oni su udruženi sa sistemskim i dugoročnim „ekološkim genocidom“.

Rast regionalnih, ekonomskih, socijalnih i političkih nejednakosti i sukoba normalna su i neminovna posledica neoliberalne globalizacije kapitalizma. Nejednakosti su karakteristične kako na globalnom tako i na nacionalnom nivou, i unutar svake od članica regionalnih zajednica. O tome svedoče istraživanja Branka Milanovića, Thomasa Pikettija, Josepha Stiglicia i drugih.⁶ Postoje nejednakosti i u siromaštvu, ali i u bogtastvu. Postojeća svetska ekonomska kriza je to, na svoj način, samo potvrdila i ogolila. Na jednoj strani je globalna kapitalistička klasa, interesno povezana i sve bogatija. Na drugoj je većina stanovništva tih društava i sveta. Najnoviji podaci (Credit Suisse) o globalnim nejednakostima pokazuju da je 2015. godine 0,7% svetskog odraslog stanovništva kontrolisalo 41% svetskog bogatstva, a 68,7% stanovništva svega 3% svetskog bogatstva.⁷

Borba za nova tržišta, veći profit i „nacionalne“ interese najmoćnijih zemalja kapitalističkog centra dovela je i do krupnih promena u strukturi političke i vojne moći. Od okončanja „hladnog rata“ i raspada real-socijalizma na sceni je širenje moći i uticaja SAD-a, NATO-a i njihovih saveznika. Broj lokalnih sukoba i ratova se povećao, a „nacionalni interes“ najmoćnijih država se brani svim sredstvima. U međuvremenu su nastali i novi regionalni savezi kao što je BRIK (Brazil, Rusija, Kina, Indija), koju tu dominaciju sve više dovode u pitanje.⁸ Novi i stari geostrateški igrači nadmeću se za svetske rezerve sirovima i najvažnije strateške puteve njihovog prenosa i eksploatacije. Na rubovima dodirivanja zona uticaja intenziviraju se etnički i verski sukobi i ratovi. Ideolozi neoliberalizma su skloni da stvarne interese sukobljenih strana tumače kao sukobe „civilizacija“.⁹ U takvim dešavanjima značajnu ulogu imaju i stare članice

⁶ Vidi najvažnije rezultate istraživanja u Dž. E. Stiglic, *Velika podela. Društvene nejednakosti i šta da radimo sa njima?*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015.

⁷ Preuzeto od J. B. Dušanić, *Ekonomija postmoderne*, Dosije studio, Beograd, 2014, str. 126

⁸ G. Nikolić, „Novi globalni poredak: ekonomske osnove multikulturalizma“, *Kultura polisa*, god XIII (2016), vol. 29, str. 137

⁹ S. P. Huntington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka*, CID-Banja Luka, 2000.

EU. One su bile uključene u vojne intervencije kako na tlu Evrope, tako i u Africi, Aziji i na Bliskom istoku. Pored klasičnih vode se i tzv. „posrednički ratovi“, čije masovne žrtve su i aktuelni migranti.¹⁰ Jedna od najomiljenijih destinacija im je Evropska unija, odnosno njene najrazvijenije članice (Nemačka, Švedska, Holandija). EU se odavno samoproklamovala kao projekat mira, zajednica koja širi demokratiju i slobodu, štiti ljudska prava u okolini i svetu. U novim uslovima sve to je dovedeno u pitanje i višestruko je razotkrilo sistemsku krizu EU.

EVROPSKA UNIJA I GLOBALIZACIJA

Evropska ekonomska zajednica (EEZ) nastala je 1957. godine, a Lisabonski ugovor (2007.) je temeljni dokument o nastajanju Evropske unije. Ti procesi integracija rezultat su složenog spleta uzroka i okolnosti. Poseban značaj za to imao je uticaj SAD-a. Geostrateški interesi najmoćnije kapitalističke zemlje sve vreme su bili prisutni. Na jednoj strani ostvarena je kontrola nad najrazvijenijim članicama EU, a na drugoj je uspostavljena ravnoteža moći u odnosu na drugi ekonomski, politički i vojni blok (SSSR i Varšavski pakt). Proširenjem EU od 2004-2007. godine broj zemalja povećao se za 12, a ukupnog stanovništva za 100 miliona. EU 28 članica danas predstavlja tržište od pola miliona stanovnika. Ukratko, EU je tipičan primer dometa ekonomske globalizacije. U njenom nastojanju i širenju primenjeni su najosnovniji principi globalizacije neoliberalnog tipa kapitalizma. Što se kriza sistema više produbljavala, oličena u padu opšte profitne stope na svetskom nivou, to su se pooštivali uslovi ulaska u EU, a pritisci na delokrug vlasti nacionalne države pojačavali. Nastala je regionalna zajednica koja je najviše uspeha imala u ekonomskoj integraciji, a najmanje u političkoj, vojnoj i bezbednosnoj. To dodatno otežava njen izlazak iz sistemske krize i krize identiteta.

Sistemska kriza EU je utemeljena u samom načinu njenog nastajanja. Naime, način donošenja najvažnijih odluka, kao što je Ustav odnosno Lisabonski ugovor, dokazuju da se ne poštuju elementarne pretpostavke demokratije i nalaženja društvenog konsenzusa. Referendumsko odbijanje usvajanja pomenutih dokumenata od strane Holandije i Francuske (2005. godine), a kasnije namerno izbegavanje takvog načina odlučivanja, svedoči da je EU dogovor nacionalnih elita, a ne većine njenih građana. Beg od neposredne demokratije je pouzdan znak da se štite interesi nacionalne/nadnacionalne elite i birokratije, a na štetu većine stanovništva EU. Tome se može dodati i činjenica da je izgradnja najvažnijih institucija odlučivanja, od Evropskog parlamenta, Evropskog saveta do Evropske komisije, pre izraz odlučivanja „demokratije preko posrednika“, nego volje građana u državama članicama“. Štaviše, način kako funkcionišu pomenute institucije i otuđenost elita od stanovništva posredno pokazuju da je reč o „nedovršenoj“ državi. Ona ima pretenzije, po izjavama političkih lidera i proklamovanim principima, da postane nadržava ili federacija. U stvarnosti je zaglavljena na putu od konfederacije do željene federacije.

Pored pomenutog „deficita demokratije“ u EU je prisutna i kriza legitimiteta. Naime, najvažnije institucije i donete odluke nemaju legitimitet građana EU, a u njihovom donošenju najveći uticaj imaju stare članice (Francuska, Nemačka, Holandija). Način donošenja odluka razotkriva i činjenicu da postoje nejednakosti u značaju glasanja od strane članica EU. Uopšte ne vredi princip jedan građanin jedan glas. To ima za posledicu da glas kasnije priključenih članica višestruko manje vredi nego onih u najrazvijenijim i najmnogoljudnijim članicama

¹⁰ EU je posredno umešana u rat u Ukrajini, a neke njene članice i u rat u Siriji.

¹¹ S. Nedeljković, „Institucionalna kriza EU kao međunarodne organizacije“, Kultura polisa, god. XIII (2015), broj 28, str.41-65

(Nemačka i Francuska). Demokratsko odlučivanje se tako „fragmentiralo“ na odlučivanje u više krugova, pri čemu periferni krugovi imaju najmanje moći i stvarnog uticaja. To je razlog nezadovoljstva građana i porasta evroskepticima, posebno među nezaposlenima i mladima. Stopa nezaposlenosti u EU je visoka (oko 10%), a nezaposlenost mladih dvostruko viša. Najteža je situacija u prezaduženim južnim zemljama (Grčka, Španija i Italija).¹² Za te osiromašene građane zaposlenje sa prihodom od koga može da se pristojni živi ostaje samo pusta želja. Za ista radna mesta, koja globalna kriza i četvrta industrijska revolucija uništavaju, konkurenti su im i građani u novim članicama EU. One su pri pristupanju imale određeni period tokom kojeg nisu mogla pristupiti zajedničkom tržištu rada. Sa produbljivanjem krize većina ih je fleksibilno zaposlena, sa nižim zaradama i socijalnom sigurnosti nego domaća radna snaga.

Pored nacionalne nastala je i nadnacionalna birokratija, koja broji oko 40 000. Ona svoje interese štiti svim sredstvima. U razvijenim zemljama EU masovno se štrajkovalo i javno protestovalo protiv izmena zakona o radu. One su nosile veću fleksibilizaciju, manju sigurnost i najamnine za radnike i službenike. U to vreme briselske birokrate su uspešno koristile pritisak preko svog sindikata, štrajkovala i dobile veće zarade¹³. Podaci o njihovim privilegijama i pojavama korupcije samo dodatno doprinose da ih građani vide kao otuđene od naroda.

EU je nedovršena država i u oblasti monetarne politike. Ona nije fiskalna i politička zajednica. Zajednička valuta (evrozona obuhvata 17 članica) je često je izvor sukoba, a od dužničke krize Grčke najveću korist ima Nemačka.¹⁴ Opređenje za zajedničku valutu, u privredama različite razvijenosti, dovodi do prelivanja koristi, na račun najslabijih država članica. To doprinosi rastu privreda izvoznica (Nemačka) a slabljenju onih koji uvoze proizvode i usluge (Grčka, Italija, Španija, Portugal). Da bi funkcionisale one se zadužuju kod evropskih i svetskih banaka. Što ih vodi u još veću zavisnost i dužničko ropstvo.¹⁵ Dobici su na strani finansijskih institucija koje im daju kredite (francuske, britanske, nemačke banke i finansijski fondovi iz SAD-a). Na taj način vrši se eksploatacija unutar same EU. U takvim uslovima nema ni govora o solidarnosti, za koju se deklarativno zalaže EU. Praksa otkupa državnog duga je sasvim suprotna opštim načela neoliberalizma. Evropska centralna banka je maksimalno nezavisna od vlade, jer EU i nema tu vladu. Ona štampa novac, pozajmljuje ga privatnim bankama po niskim kamatama, a ove ta ista sredstva po višestruko višim kamatama pozajmljuje prezaduženim državama.

EU je ekonomski, politički, kulturno podeljena na više zona. Među njima se razlikuju sever i jug, istok i zapad, centar i periferija, stare i kasnije pridružene članice. Istraživanja o društvenim nejednakostima naglašavaju da je raslojavanje, na štetu nižih slojeva i srednje klase, prisutno u svakoj od pomenutih članica EU. Tome je doprinela i politika deindustrijalizacije, koja je gasila radna mesta u državama članicama, a kapital selila u druge zemlje i regione sveta. Po uspešnoj politici ekonomskog i industrijskog razvoja izdvaja se Nemačka. Ona i danas ima visok nivo učešća industrije u BDP (oko 28%), raznovrsnu strukturu industrije i značajno viši udeo novih industrija u odnosu na druge članice EU¹⁶. Nemačkoj najviše odgovara zajednička

¹² Prema Eurostatu u avgustu 2016. godine opšta stopa nezaposlenosti u EU je bila 9,2, u evrozoni, 10, a nezaposlenost mladih 18,2 (u Grčkoj 47,2, Španiji 42,6, Italiji 37,1).

¹³ www.politika.rssr/clanak/116140/Strajk-Sluzbenika-evropske-unije, Politika, 17. 12. 2009

¹⁴ S. Komazec, „Krizu Evropske unije i efekti pridruživanja“, Nacionalni interes, Godina IX, vol 26, Broj 1/2013, str. 29 i 39

¹⁵ Dogovor iz Mastrihta ograničava nivo inflacije i javnog duga, ali uopšte ne vodi računa o rastu nezaposlenosti i siromaštva u pojedinim članicama EU.

¹⁶ Lj. Savić, „Industrijalizacija-mit ili stvarnost?“, zb. Moguće strategije privrednog razvoja Srbije, (ured. Časlav Očić), SANU, Beograd, 2015, str. 299

valuta. Ona je nametnula "politiku štednje" domaćem i ostalom stanovništvu. Otpor tome od strane građana EU je povremen, ali nedovoljan da ugrozi onovni pravac promena.

U novim članicama EU su se povećali nezaposlenost, spoljno trgovinski deficit, javni dug i siromaštvo, a opalo ukupno stanovništvo.¹⁷ Retki su primeri koji odstupaju od toga (tzv. „baltički tigrovi“), a koje svetska kriza dodatno destabilizuje. Nejednakosti u vidu zona siromaštva i devastirane industrije i prirode prosutne su i u unutar država članica. Italija ima razvijeni sever a nerazvijeni jug, Španija razvijenu Baskiju i Kataloniju, a nerazvijenu Andaluziju itd. Na istoku EU od istih nejednakosti nisu imune ni Poljska, Bugarska i Rumunija.

EU se nametnula kao projekat mira i bezbednosti svojih građana, a sa ciljem da na taj način deluje i u okruženju i svetu. U slučaju raspada socijalističke Jugoslavije EU je bila važan faktor dezintegracije. Među prvima je podržala seperatizam Hrvatske i Slovenije, i na taj način je demantovala proklamovano opredeljenje za mir¹⁸. U drugim slučajevima (Libija, Irak, Bliski istok) njene članice su višestruko (in)direktno upletene. One to čine samostalno i preko NATO saveza. Osim kontinuiranog izvoza oružja (u čemu prednjači Nemačka) njene članice su i direktno umešane u ratne sukobe. O tome politička elita nerado govori, pravdajući svoje poteze brigom za ljudska prava i izvoz demokratije.

Kriza identiteta EU je višestruka. Na jednoj strani je proklamovani „evropski identitet“, a na drugoj odsustvo zajedničkih vrednosti, istorije, kulture i verovanja na kojima bi se formirao „Evropljanin“. Proklamuje se građanstvo EU, samom političkom pripadnosti državama članicama, a stvarno su nacionalne države one koje o tome odlučuju. U prvi plan se ističe „multikulturalizam“ kao baza evropskog identiteta, a on se svakodnevno narušava ili osporava. On više postaje proklamovani ideal, koji u praksi odbacuju i vladajuće političke elite i političari. Angela Merkel je u novembru 2010. godine izjavila da je multikulturalizam u Nemačkoj propao. Pojasnila je to rečima: „Naravno, tendencija je bila reći usvojimo multikulturalan koncept i živimo srećno jedni uz druge i budimo srećni što živimo jedni sa drugima, ali takav koncept je zakazao i zakazao je potpuno“.¹⁹

Objavljen je „kraj“ nacionalnoj državi, a one su glavni i najvažniji faktori rešavanja krize EU, od kojih je jedna migrantska kriza²⁰. Mir, solidarnost, demokratija i zaštita ljudskih prava svakodnevno se dovede u pitanje u samoj EU, o čemu svedoče štrajkovi, javni protesti građana protiv politike štednje, ali i etnoreligijski sukobi i ojačali desničarski pokreti i partije. Ovi poslednji traže povratak nacionalne države, klasičnog suvereniteta, domaće valute, izlazak iz evrozone i/ili i EU. Sve to potvrđuje tezu o sistemskoj disfunkcionalnosti i krizi EU. Ona se pod uticajem globalizacije i svetske ekonomske krize priklonila uticaju MMF, SB i SAD-a. Kada su ugroženi njeni interesi EU se suprostavlja globalizaciji, što je potvrdila i aktuelna masovna interkontinentalna migracija.

¹⁷ Primer za to su Mađarska, Poljska i Estonija. D. Mirović, „Posledice pridruživanja Istočne Evrope Evropskoj uniji“, Nacionalni interes, god. IX, vol 26, Broj 1/2013, str. 129

¹⁸ Više o tome S. Vuković, Etika zapadnih medija-Antisrpska propaganda i „humanitarne intervencije“, IK Zoran Stojanovic, 2015

¹⁹ R. Novak, „Multikulturalizam je varka, kaže Angela Merkel“, Nova srpska politika misao, 18 decembar 2015.

²⁰ Z. Obrenović zaključuje: „ne radi se o o eroziji principa nacionalnog suvereniteta kao takvog (pošto to ne važi za, kako empirijske analize pokazuju, vodeće države sveta) nego o eroziji nacionalnog suvereniteta slabih i malih država“. Z. Obrenović, „Nacionalna država i izvori globalizacije (Nacrt istraživanja)“, Filozofija i društvo, XIX-XX/2001-2002, str. 95-96

EVROPSKA UNIJA I PROCESI BALKANIZACIJE

Termin balkanizacija se koristio u različitim vremenima i označavao je različite pojave. Najpre se odnosio na prilike posle Prvog svetskog rata, kada su od Austro-ugarskog i Otomanskog carstva nastale brojne, male i na etničkom principu utemeljene države. Posle II sv. rata nastala je Albanija kao samostalna država, a u tome se video uticaj Turske i jačanje Islama. Termin se učestalo koristio 90-ih godina, nakon izbijanja građanskog rata na području druge Jugoslavije. U prvom planu imao je pejorativno značenje. To znači da su se društveni, a potom i ratni sukobi, naroda Jugoslavije tumačili kao sukobi vera, etniciteta, zajednica ukorenjenih na „krvi i tlu“, čije je sećanje na događanja iz prošlosti dovelo do raspada zemlje. Posledice toga su nastajanje nekoliko malih, etnički zasnovanih država, zavađenih, sukobljenih, nesposobnih za samostalan opstanak. Po tom shvatanju one kao takve su osuđene za nadgledanje od strane moćnih država i bez sposobnosti da se same modernizuju i demokratizuju. Danas se termin balkanizacija upotrebljava za savim drugačije procese, tj. za pojave o sredinama koje malo imaju zajedničkog sa Balkanom. Govori se o balkanizaciji Amerike, a stvarno misli na rast rasnih, klasnih, verskih, etničkih sukoba u najmoćnijoj zemlji kapitalističkog centra. U tom smislu, odnosno kao pojava sukoba, isključivosti, mržnji, separatizmu društvenih grupa, regiona ili delova složenih država, balkanizacija je prisutna i u Evropi i u Evropskoj uniji.

Ovakvom sadržaju pojma balkanizacije mogu se uputiti brojni prigovori. Jedan od njih je da je reč o političkoj diskvalifikaciji i pojednostavljenom objašnjenju raspada socijalističke Jugoslavije. Ono ne uzima složen splet društvenih, ekonomskih, političkih, etnoreligijskih, domaćih i spoljnih uzroka dezintegracije zemlje. Podsetimo samo na činjenicu da je pre rata najmanje deceniju trajala kriza društva, obilato inicirana i potpomognuta od strane MMF (koji je posle 1980. godine rešio da joj ne daje nove zajmove). Pad životnog standarda, ali i formiranje republičkih i pokrajinskih političkih elita, dodatno su uticali na bujanje pomenutih strahova i netrpeljivosti.²¹ U međuvremenu su se promenile i prilike u svetu. Pad Berlinskog zida, raspad SSSR-a, Varšavskog pakta i Čehoslovačke federacije, označili su i krupne promene na geopolitičkoj sceni. Tek tada su se stekli uslovi da se najrazvijenije republike (Slovenija i Hrvatska) odluče na separatizam. One su procenile da u novim prilikama imaju jake međunarodne saveznike (EU, Nemačka, SAD), koji će ih u tome podržati na brojne načine. Separatizam najrazvijenijih republika Jugoslavije se mogao realizovati samo u izmenjenim geopolitičkim odnosima i povoljnim izgledima da se iste republike uključe u evropsku i svetsku podelu rada i moći. Interesi njihovih vladajućih elita su se podudarali sa strateškim interesima elita najmoćnijih zemalja EU i sveta. Na taj način EU je pogazila Vestfalski poredak (utemeljen 1648. godine), koji je garantovao svakoj državi jednako pravo na suverenitet.

„Virus balkanizacije“ proširio se i na druga područja sveta. U EU separatizmi su sve vidljiviji i snažniji. U gotovo svakoj od članica EU postoje separatistički pokreti i sve snažniji desni politički pokreti. U Španiji se decenijama Katalonci i Baskijci zalažu za nezavisnost svojih pokrajina. Centralna vlast je još toliko snažna da spreči kršenje ustava zemlje. Na severu Italije desničarski pokret („Liga za sever“) na lokanim izborima odneo je prevlast u desetine gradova. U Holandiji i Austriji desničarske partije su kroz institucije zauzele relativno visoka mesta. Združena desnica je najbrojnija politička grupacija i u Evropskom parlamentu. Zajedničko za njih je zalaganje za: odustajanje od evra, izlazak iz EU, povratak nacionalnom suverenitetu i državi i otpor briselskoj administraciji. Postoji više razloga uspona desničarskih pokreta i populizma u Evropskoj uniji. Pored tradicije tu su i uticaji svetske ekonomske krize (masovna

²¹ Više o tome N. Novaković, (Dez)integracija radničke klase druge Jugoslavije, Institut društvenih nauka, Beograd, 2008

nezaposlenost, pad životnog standarda, jačanje etnoreligijskih faktora i sukoba), neefikasnost nadnacionalnih institucija odlučivanja i opasnosti koje nosi aktuelna migrantska kriza.

ZAKLJUČAK

Sistemska kriza kapitalističkog sistema se ogleda u padu opšte profitne stope. Rešenje za to kapitalistička klasa našla je u globalizaciji, pomognutoj novim informatičkim tehnologijama i izmenjenim geopolitičkim odnosima. Neoliberalni koncept globalizacije u najvećoj meri je sredstvo uvećanja ekonomske, političke, kulturne i vojne moći zemalja kapitalističkog centra. One su doprinele i stvaranju EU, tipične regionalne zajednice koja pati od istih bolesti kao i najmoćnija kapitalistička zemlja. Svetska ekonomska kriza je razotkrila krizu neoliberalnog kapitalizma, ali i krizu EU. Ideologija o svemoći tržišta, svetinji privatne svojine i kapitala je ozbiljno je dovedena u pitanje. U „rešavanju“ krize najvažniji uticaj imaju najmoćnije nacionalne države EU. Slabe države su osuđene na zaostajanje, razaranje i potčinjavanje moćnim centrima ekonomske i vojne moći. Sve je to praćeno i porastom nejednakosti u članicama EU i usponom seperatističkih pokreta.

LITERATURA

1. Antić, A. Loša beskonačnost. Prilozi sociologiji srpskog društva, JP Službeni glasnik; Dosije studio, Beograd, 2012.
2. Dušanić, B. J. Ekonomija postmoderne, Dosije studio, Beograd, 2014.
3. Gidens, E. „Svet koji nam izmiče: prvo predavanje“, u V. Vuletić, Globalizacija-mit ili stvarnost:sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.str. 143-154.
4. Huntington, P. S. Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka, CID-Banja Luka, 2000.
5. Komazec, S. „Kriza Evropske unije i efekti pridruživanja“, Nacionalni interes, Godina IX, vol 26, Broj 1/2013, str.21-26.
6. Mirović, D. „Posledice pridruživanja Istočne Evrope Evropskoj uniji“, Nacionalni interes, god. IX, vol 26, Broj 1/2013, str. 129-150.
7. Nedeljković, S. „Institucionalna kriza EU kao međunarodne organizacije“, Kultura polisa, god. XIII (2015), broj 28, str.41-65.
8. Nikolić, G. „Novi globalni poredak: ekonomske osnove multikulturalizma“, Kultura polisa, god XIII (2016), vol. 29, str. 133-148.
9. Novak, R. „Multikulturalizam je varka, kaže Angela Merkel“, Nova srpska politika misao, 18 decembar 2015.
10. Novaković, N. (Dez)integracija radničke klase druge Jugoslavije, Institut društvenih nauka, Beograd, 2008.
11. Obrenović, Z. „Nacionalna država i izvori globalizacije (Nacrt istraživanja)“, Filozofija i društvo, XIX-XX/2001-2002, str. 97-101.
12. Savić, LJ. „Industrijalizacija-mit ili stvarnost?“, zb. Moguće strategije privrednog razvoja Srbije,(ured. Časlav Očić), SANU, Beograd, 2015, str. 297-308.
13. Stiglic, E. Dž. Velika podela. Društvene nejednakosti i šta da radimo sa njima?, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015.
14. Valerštajn, I. Posle liberalizma, Službeni list, Beograd, 2005.
15. Vuletić, V. (priredio). Globalizacija-mit ili stvarnost:sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
16. Vuković, V. Etika zapadnih medija-Antisrpska propaganda i „humanitarne intervencije“, IK Zoran Stojanovic, 2015.